

Предраг В. Миладиновић, *Летачко одело и његова опрема у Краљевини Југославији 1918–1945*, Предраг Миладиновић, Београд, 2025, 95 стр.

Пред нама је вишегодишње, може се слободно рећи и прво самостално истраживање на тему историје летачке униформе у Краљевини Југославији, мада је у књизи *Краљевско ваздухопловство 1918–1944*, коју потписује група аутора укључујући и Миладиновића, наведена тема укратко дотакнута у поднасловима „Летачка звања, униформа, обележја и ознаке”¹ и „Ваздухопловна униформа и ознаке”². Предраг Миладиновић је своје најпре хобистичко интересовање за теме из области ваздухопловства, што је укључивало састављање пластичних макета и такмичења у оквиру секције „Александар Дероко” при аеро-клубу „Београд”, развио у објављивање чланака у часописима попут *Аеросвет*, *Крила*, *Аеро магазин*, *Годишњак српског ваздухопловства* и др. Учесник је скупова и симпозијума

са темама из ваздухопловне историје, предавач на научним скуповима у Београду, али и сарадник и редактор у многим ваздухопловним публикацијама и монографијама.

О аутентичности истраживања експлицитно се говори већ у предговору (стр. 4), где сазнајемо да је идеја за истраживање настала пре три године за потребе каталога изложбе у оквиру Историјског музеја Србије, а у сарадњи са Музејем ваздухопловства. За ово дело аутор није имао превише извора, јер се сличном тематиком често бавило успутно и то углавном у текстовима посвећеним војним униформама, што даје додатну историјску вредност овом истраживању. Иако званично има 95 страна, првих 70 страна посвећено је насловној тематици, док је преостали део чине прилози: привремени именик, скраћенице и на крају широк опус библиографије и регистар имена. Прво

¹ Бојан Б. Димитријевић, Милан Мицевски и Предраг Миладиновић, *Краљевско Ваздухопловство 1918–1944* (Београд: Институт за савремену историју, 2012), 91.

² Исто, 139.

поглавље обрађује развој летачке опреме у Краљевини Југославији, друго поглавље бави се осталом (пропратном) опремом, а треће и најкраће поглавље разрађује летачку опрему у Другом светском рату.

У првом поглављу под насловом „Летачка спрема у Краљевини Југославији“ уводна прича базира се на кратком историјском осврту настанка Државе Срба, Хрвата и Словенаца, укључујући и ваздухопловство нове државе, где је читаоцу на поједностављен начин објашњен ток развоја авијатике Краљевине Југославије у првим послератним годинама (стр. 7), те шта је све обухватало снабдевање авијатичарском опремом, као и детаљан опис летачког комбинезона и пропратне опреме. У даљем тексту аутор се, истичући прекретницу у развоју ваздухопловне делатности почетком двадесетих година, позабавио представљањем ваздухопловства као службе вишег статуса у оквиру војске, објаснивши шта је одредио и побољшао у авијацији Први закон о Устројству војске (стр. 9). Следи осврт на рапидан развој ваздухопловства тридесетих година, где је објашњено на који начин је потпомогнут развој домаћих фабрика лиценцираних ваздухоплова, као и начин купо-

вине униформе међу официрима и подофицирима.

Аутор се потом осврнуо на развој ваздухопловне медицине (стр. 14), која је првобитно подразумевала редован систематски преглед, а временом се одређују и први прописи у тој грани ваздухопловства. Из контекста се може закључити да су резултати тог развоја коришћени за побољшање свакодневног летачког живота и здравља пилота, али и за развој и унапређење летачке униформе. У овом делу текста наводи се који су најбољи материјали за израду одела, али се такође детаљно наводе пожељне карактеристике остале летачке опреме, попут „шлема“ (тврде летачке капе), опреме падобраниста, као и заштите за очи у виду летачких наочари (стр. 17). Аутор се кратко дотакао и кисеоничке опреме за летаче и решавања проблема са издувним гасовима у летелицама. У наредном пасусу наводи да „у ваздухопловству постоји изрека да је свако његово правило написано крвљу“, чиме се алудира на трагично изгубљене животе пилота и посаде; другим речима, искуство у овој грани стечено је проучавањем летачких катастрофа (стр. 18).

Затим нас аутор враћа на период непосредно након Првог

светског рата и објашњава начине снабдевања Државе Срба, Хрвата и Словенаца ваздухопловном опремом и шта ју је чинило, али и наговештава да смо били ускраћени за ратну одштету из домена ваздухопловства. Шта је то обухватало и са каквим образложењем смо одбијени сазнаје се у даљем тексту. Даље читамо о развоју домаћих модела летачке опреме тридесетих година прошлог века, тачније о њиховом осавременавању, наводи се чијим су иностраним униформама биле инспирисане домаће фабрике, као и које промене је доживела дотадашња летачка опрема (стр. 21).

Миладиновић је посебну пажњу посветио развоју падобрана као дела летачке опреме – од прве појаве током Великог рата, преко материјала од којих су израђивани, до њихове ситуационе функционалности (стр. 24). Следи део који због интересантних информација привлачи доста пажње, а односи се на патенте и изуме (стр. 26) из домена падобранства, од којих већина није усвојена или је остала неискоришћена. Предмет истраживања било је и тестирање материјала, као и функција и рок употребе падобрана (стр. 30). Такође, аутор наводи и статистичке податке о летачима који су

се спасили уз помоћ падобрана до Априлског рата, те још неке појединости везане за падобране. Вредна цитирања је духовита и црнохуморна рекламна парола фабрике ваздухопловне опреме „Кнебл и Дитрих“, као увод у наредно истоимено поглавље: „Носи са собом падобран и ако мислиш да ти никада неће требати, јер ако ти затреба, а немаш га, никад ти више неће требати“ (стр. 32).

Аутор наводи детаљан историјат фабрике падобрана и летачке опреме „Кнебл и Дитрих“, која је била највећи снабдевач ваздухопловства Краљевине Југославије. Указује на бурну историју ове фабрике, почев од промене назива за време окупације Немачке и коришћења њеног погона за потребе Трећег рајха, укључујући и Зракопловство Независне Државе Хрватске. Такође пише о иностраној обуци радника, њиховој националној припадности, али и о производним капацитетима фабрике до 1939. године (стр. 37). Наводи се да је у периоду окупације машински парк фабрике проширен на 200 машина, али да су оне до октобра 1944. године биле евакуисане железничким вагонима за Трећи рајх (стр. 42). Одлуком АВНОЈ-а од 21. новембра 1944. године наложен је прелаз не-

пријатељске опреме фабрике у државну својину (стр. 43).

У даљем тексту, с поднасловом „Снабдевање Ваздухопловства војске летачком спремом и падобранима”, аутор наводи на који је начин војно ваздухопловство распоређивало летачку спреду, као и који су одевни комади спадали у личну летачку спреду (током зиме и лета) и које је летачко особље (стр. 48) имало право коришћења те спреме. Наредни редови посвећени су опису опреме коју је у међуратном периоду имала Краљевска морнарица, односно Поморско ваздухопловство, те основним карактеристикама њиховог летачког одела. Дотиче се, мада укратко, развоја прслука за пливање. Током 1935. године Команда морнарице одобрила је поделу летачке спреме на летњу, зимску, висинску и радну (стр. 50). Остатак текста посвећен је опису и бројном стању летачке опреме Поморског ваздухопловства у том периоду.

Поглавље „Остала опрема” отвара прича о летачким наочарима коришћеним у војном ваздухопловству непосредно након Првог светског рата. Спомине се домаћи произвођач наочара „Мавровић”, о којем нема

додатних података. Миладиновић наводи две наше фабрике које су се бавиле израдом наочара, међутим остаје непознато да ли је произведене наочаре војска користила (стр. 54). Надаље се описује изглед летачких наочара, понајвише њихове варијације у облику.

Миладиновић даље пише о својим сазнањима у вези са ки-сеоничком опремом, која је у војно ваздухопловство Краљевине Југославије дошла из Француске. Следи интересантна прича о производњи првих инхалатора фирме „Телеоптик” крајем тридесетих година прошлог века, о њиховим карактеристикама, али и значају инхалатора и опасностима које њихова неисправност доноси. Лично сведочење поручника Драгутина Доланског о квару инхалатора на његовом лету 1929. године (стр. 55-56) указује на потенцијалне нежељене или (у крајњем случају) трагичне последице. Аутор даље пише да су, превенције ради, прописани одређени услови које је било неопходно испунити како би се летачкој посади додељивала звања.

Поднаслов „Коришћење летачког одела у цивилном ваздухопловству” последњи је који се бави међуратним периодом и обухвата спроведена решења

за летачку опрему Друштва за ваздушни саобраћај „Аеропут“ а.д., као и опрему Краљевског југословенског аероклуба „Наша крила“ (стр. 58–60). „Последње мирнодопске набавке“ (стр. 61–62) већински обухватају бројно стање спреме и финансијско учешће у изради летачке опреме војног ваздухопловства пред сам почетак Другог светског рата.

Дело се затвара готово изненада, минималистичким и по нашем мишљењу доста ускраћеним освртом на тему из поглавља „У Другом светском рату“ (стр. 63), са јасним циљем да се базира на ваздухопловној опреми два покрета отпора, Југословенске војске у Отаџбини (ЈВуО) и Народноослободилачке војске Југославије (НОВЈ – партизани). Део војске избегао је на Средњи исток – Југословенска Војска ван Отаџбине (ЈВвО) – што је укључивало и Југословенско ваздухопловство у изгнанству (*Royal Yugoslav Air Force*), којој је такође посвећен део текста. Сазнали смо да је развој ових герилских покрета у стопу пратила не толико модернизација, колико адаптација опреме (свака од ових промена описана је у доста кратким цртама), као и о савезничкој обуци нарочито у употреби падобрана у војним акцијама.

Завршне речи посвећене су партизанском покрету и ваздухопловству НОВЈ, које је почетак рата против окупатора дочекало пребегом летача из Зракопловства НДХ на територију коју контролише НОВЈ (стр. 66) – описује се њихова, али и партизанска летачка опрема. О преобуци једног дела људства НОВЈ од стране СС-СР-а крајем 1944. године аутор је написао свега неколико реченица и уз резиме затворио историјски осврт на авијатичарску опрему у Другом светском рату.

Потребно је похвалити Миладиновићев труд да нас кроз поглавља додатно заинтересује за текућу тематику визуелним садржајем, коришћењем збирке фотографија више аутора, укључујући и фотографије из Музеја ваздухопловства. Поглавља су занимљива за праћење и разумевање, започете теме су концизне и не користи се стручна терминологија, што је погодно за читаоце заинтересоване за ову тематику и мимо струке. У оквиру библиографије, уз објављену и необјављену (архивску) грађу и монографије, наведена је и обимна дневна и периодична штампа. Узимајући у обзир како разноврсност, тако и релевантност наведене литературе на коју се Миладиновић позивао, а посебно изворе из

домаћих архива који су употпунили историјски контекст сагледавања авијатичарске опреме (при чему се посебно истичу Архив Југославије и Војни архив Министарства одбране Републике Србије), ово кратко дело може се надаље репрезентовати као достојан историјски водич кроз

развој и модернизацију летачког одела и пратеће опреме на територији коју је некада обухватала Краљевина Југославија.

МА Данијела Пухача